

Läti Karutapja ordeni rist, 1919.

Keldi karu jumalanna Artio palge ees.

Kurat ratsutab musta karu seljas.

Karutapja. Kiivri ehisplaadike, Öland, 6. sajand.

Väike märgiatlas

K a r l K e l l o

KARU & KURA

Karu peaks olema kõige vanem maajumala kehastus. Võimalik, et kõige vanem jumala kehastus üldse. Karu on kiviaega juurduvate üleilmsete kujutelmade järgi allilma isanda = maajumala võrdkuju. Jukagiirid nimetavad karu senimaani *maaisaks*, taevas särab neil iseloomulikult *päikeseema*. Ainu karu on lihtsalt jumal.

Kuri karu

Udmurtide arvates elanud tares põranda all mingi haldjas, kel Karu nimeks ja kes olnudki karu moodi ning hävitanud keldrisse soetatud toidutagavarasid. Jälje kuradi seotusest karuga leiame Soomest ja Eestistki: soome *karu* 'viljatu, kehv' tähendab ka 'paholainen, piru', eesti *vana must* on nii kurat kui ka karu. *Valgõ kahr* on setu *vanahalv*, *valge mees* on Wiedemannil kurat. Eesti *kura* tähendab ka kuradit. Nii karu kui ka kura on mõlemad ürgse allilma isandat tähistava grafeemi *k.r + t* kajastusi tänases aegilmas.

Esiisa karu

Karu oli omal ajal tabuline nimetus nagu kuratki, võimalust mööda välditi selle sõna suhuvõtmist. Karu usuti üldiselt olevat esiisa, jumalik vanaisa, temast saanud inim-sugu alguse. Karu on ainude jumalik vanaisa, ka jukagiirid nimetasid karu vanaisaks. Karu oli neil lisaks ka maaisa ja paljasjalgne vanamees – sõnaga: maajumal.

Muinasjutulised lood sellest, kuidas karu elab kokku naisterahvaga, peaksid olema kaugeks kajastuseks taevajumalanna ja maaisa püha abielust. Leidub lugusid, mille järgi eesti naine toitnud oma rinnaga karu lapsi. Ka ainu mees kohanud metsas ilusat naist, kes täitnud naise rolli ja muutunud ära minnes karuks. Karu on ainude sugulane, teda on ainu naine rinnaga toitnud.

Kuivõrd karu olnud varem inimene, kartvat ta sellepärast inimese silmi – kardab silma vaadata? Inimesega rammu kat-sudes üritavat ta kiskuda naha kukla pealt, et silmi kinni katta.

Karu kannul

Karu kannul tulid väidetavasti pärast jääaega meie esivanemadki siiamale, asudes teele tulevase Musta mere äärest. On olemas nn kolme karu teooria: esimesed inimesed suundunud põhja poole ibeeria, balkani ja ukraina karu jälgedes. Läänemere ida-lõunaranniku asukate sinisilm-sus on Ukrainast pärit. Berserker oli muinaspõhja sõdalane, kes lahinguvaimus-tusse sattudes võitles kui karu.

Karu magab

Karu magab talveund ja ärkab kevadel, kui loodus tärkab taas. Karu läheb pessa mihklipäeval, maarjapäeval enne päeva tuleb pesast välja. "Karu käändi küünla-päe teist külge, maarjapäe tuli pesast välja" (Karksi). Karu tõuseb talveunest maarjapäeval lätlastelgi. Usutavasti heidab maagi magama ja ärkab taas – mihklipäeval heidab lätlaste arvates maa magama, siis on talve väravad valla, kõik välitööd tehtud. Mihkel on talvetooja meilgi. Mihklipäev on esimene talvepäev, esimene talvepüha, paastumaarjapäev vastavalt esimene suipüha. Seegi kinnitab karu kui maaisa võrdkuju; karu talveuni võrdub maajumala enda surmaunega.

Kui karu viia loomalauta või majja, pletab ta kõik kurjad väed ja vaimud ning haigused välja.

Karu ihu, jumala ihu

Ainu neiu abiellub jumaliku karuga: pärast puutumatu karurituuaali suundub karu sealtilma ja naaseb inimesena. Karupulmad = karumatused vabastavad loomjumala maisest kestast.

Karukultus oli omal ajal levinud kogu tohutuse Euraasias; karurituuaal pärineb oletatavasti neandertallastelt.

Jumalat kehastava looma liha süües astutakse osalusse jumala endaga. Karurituuaal kujutab endast rituaalset tapmist, maisest kujust vabastatud karu saadetakse oma isa juurde, s.o üksiti inimeste esiisa juurde lootuses, et ta tuleval aastal saadab enda asemel uue ja endasarnase.

Karu sünnib ümber, et anda oma ihu inimestele kasutada. Naised ei tohtinud süüa karu iga tükki; tütarlapsed läksid seoses karutapmisega armsamatega kohtama. Karu kondid korjati hoolikalt kokku ja viidi pidulikult metsa. Ainudel ei tohtinud karurituuaali ajal karu tappa oma küla mees, seda pidi tegema muulane, sama keeld kehtis Karjalas.

Karuneitsi, taevaneitsi

Artemis, neitsilikku Leto neitsilik tütar, on emakaru, karuneitsi, taevajumalanna, tema preestrinnad olid karuneid. Artemis on kiviaegse Suure Jumalanna transformatsioon. Artemise kaksikvend Apollon usuti pärit olevat kõige kaugemalt põhjamaalt, olnud teine huntide jumal, särav hunt. Läänemeresoome mütoloogias on hunt ja karu allilma *resp.* päikesemaa Päivölä värvavahid. Ka kuningas Arthuri (Artus) nimi seostub karuga. Arthur valit- ses sealtilma valdajate eeskujul.

Karuperse

Karuperse, mida kutsutakse ka karupeksaks, karupersiseks ja karuauguks, on ungas ehk katuseharjaalune aknaauk. Ainu maja ainukest akent, mis tagaseinas ukse vastas, nimetatakse samuti karu aknaks, jumala aknaks. Karu aken avanes jõe allika poole, Suure Jumala = karu asukoha suunas.

Miks nimelt karu aken? Ainu maja aken oli püha aken, millesse inimlaps ei tohtinud vaadata, sest Suur Karu vaatas aknast sisse. Karu võis selle kaudu igal ajal jälgida inimese elu, koldejumal teatas talle kõigest majas toimuvast, eelkõige sellest, kas ürgsed tavad saavad ikka täpselt täidetud.

Aken ja unkaauk on teatud mõttes maailmised avad, väravad selle ja teise maailma vahel. Läbi karuperse välja vaadates

võib jaaniööil näha, kuidas vanapagan tulevalgel raha kuivatab – nähtud rahaau- gust tohib julgesti võtta.

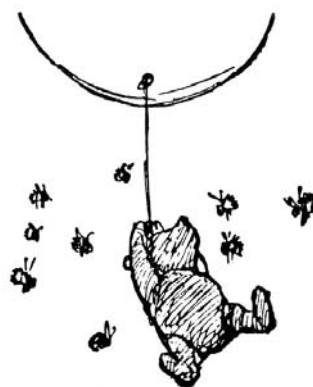
Perenaine võib selle läbi jaanipäeva va- rahommikul kogu ümbruskonna piimaõn- ne oma tallu kutsuda: “See sünnip nii, et perenaine ihoalaste kahrupersehe lätt ja säält hõikas..., pistev pää kahrupersest vällä” (Põlva).

Kõu ja karu

Vanal ajal oli keelatud aknast välja vaada- ta siis, kui vanaisa õues kärkis: “Aknast väljavahtimine ei ole lubatud, kui “vana- esä tõrelep”,” kirjutab peapiiskop Johan Köpp oma noorepõlve mälestustes. Vana- esä on taevaesä; vanaesä tõrelemine tähendab seda, et õues lööb välku ja müristab – vanaisa räägib oma lastega kõue häälel. Ainud ei tohtinud üldse ak- nasse vaadata, sest sealt vaatas sisse nende vanaisa, s.o karu. Uku Masing on osutanud, et kõu ja karu on mingil moel seotud ka eesti uskumustes.

Suur Karu

Meiegi maja karupersis oli suunatud üles- poole, taeva poole, kusjuures meilgi vaa- tab unkaaugust sisse Suur Karu, õigemini sellenimeline tähtkuju. Suure Vankri nime- list tähtkuju nimetatakse paralleelselt Suu- reks Karuks – tõenäoliselt pigem vastupi- di – juba vähemalt kolm tuhat aastat. Suurt Karu *resp.* Suurt Vankrit mainitakse “Iliase” 18. laulus. Kui reisimees Ody- seus asutas end oma armukese, jumaliku Kalypso juurest koduteele, jälgis ta tüüri- möla hoides pingsalt “Arktost ehk Karu Suurt, mida hüütakse Vankriksi Suureks” (Odüsseia 5, 273–274). Karu on säilinud Suure Vankri paralleelnimetuse- na eesti- soome mütoloogias, meil kui Vana Karu, soome *karhu* aga tähendab ‘otava’, s.o Suur Vanker.

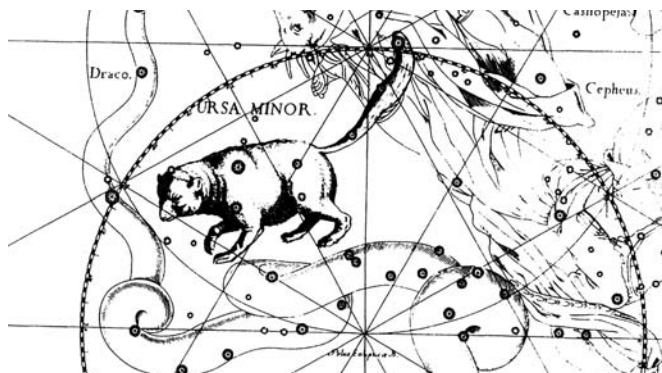
Karupoeg Puhh.

Karu poeg ainu naise põlve peal.

Suur Karu.

Väike Karu.